

İrksallaştırılmış Toplumsal Rejim, Sömürgecilik ve Kürtler

GÜLLİSTAN YARKIN

Dünyada ve Türkiye’de ortaya çıkan ırkçılık ve ırkçılık literatürlerinin tarihsel yörüngeleri birbirinden oldukça farklıdır. Tıpkı kapitalizm, patriyarka veya ulus devlet gibi Türkiye’de de ırkçılık Batı Avrupa ve ABD gibi ülkelerden farklı formlarda ortaya çıkar ve farklı bir şekilde artiküle olur. Öte yandan kapitalizm ve patriyarkanın işleyiş biçimleri ve nedenleri dünyanın birçok yerinde birçok benzerlik taşır ve aynı eşitsiz ilişkilerden beslenir. Bu yazıda dünyada ortaya çıkan ırkçılık ve ırkçılık literatürü ile Türkiye sınırları içinde Kürtlere karşı ortaya çıkan ırkçılığın ilişkilendirerek ele alacağım.

Yazıda öncelikli olarak dünyada modern anlamıyla ortaya çıkan ırkçılığın ele alan literatürün değerlendirmesini yapacağım. Ardından Türkiye’deki ırkçılık hakkında gelişen literatürden ve dünyada ortaya çıkan ırkçılık literatürü ile Türkiye’de ortaya çıkan ırkçılık literatürünün temel farkından bahsedeceğim. Sonrasında Cumhuriyet döneminde yazılmış ve uzun süre gizli kalmış olan gizli devlet belgeleri ve devlet pratikleri üzerinden Türkiye sınırları içinde kalan Kürt coğrafyasında sömürgeci ve ırksallaştırılmış toplumsal bir rejimin kurulduğunu öne süreceğim ve Kürtlerin ırksallaştırılmış toplumsal rejim içindeki konumunu ele alacağım.

Dünyada İrkçılık ve İrkçılık Literatürü

18. ve 19. yüzyılda biyologlar ve antropologlar insanları ten rengi, saç tipi, burun şekli ve kafatası ölçülerine göre sınıflandırdılar ve insanların bu biyolojik göstergelere göre “ırk”lara ayrıldığını öne sürdüler. Ayrıca biyolojik göstergeler ile insanların kültürleri arasında deterministik bir bağ olduğunu, örneğin

beyaz ırkın ahlakının, kültürünün ve zekâsının siyah ve sarı ırkın ahlak, zekâ ve kültüründen daha üstün olduğunu öne sürdüler. Siyah ve sarı ırk biyolojik özellikleri nedeniyle hiyerarşik olarak medeniyetsiz, ilkel, geri, vahşi ve düşük ahlaklı olarak inşa edilirken beyaz ırk üstün ahlaklı, medeni ve ileri olarak inşa edildi. Bu iddialara bugün “bilimsel ırkçılık” adı veriliyor. 19. yüzyılda bilimsel ırkçılığın yükselişe geçişine paralel olarak Avrupalı devletler bazı kültürel ve biyolojik göstergeleri ırk ve ulus gibi kategorilerle doğallaştırdılar, özcüleştirdiler ve homojenleştirdiler.¹

Bilimsel ırkçılığın yaygın olarak kabul edildiği 19. yüzyılın sonunda, birçok modern devlet, ırkın biyolojik olarak korunmasından sorumlu olan kurumlardan oluşan bir organ olarak işlev gördü. İrkçilik ulus devletler tarafından kurumsallaştırıldı ve devlet, biyolojik olarak tanımlanan üstün ırkları “zararlı unsurlara” karşı savunarak üstün ırkın bütünlüğünün ve saflığının garantörü haline geldi.² Bilimsel ırkçılık aracılığıyla bazı etnik grupların biyolojik olarak yok edilmesi doğallaştırıldı ve dolayısıyla ırkçılık yoluyla katliamlar ve soykırımlar meşrulaştırıldı. Ulus devletler tarafından kurumsallaştırılan bilimsel ırkçılık büyük çaplı zulüm, barbarlık ve işkence politikalarının en önemli aracı işlevini gördü.

19. yüzyılda meşru görülen bilimsel ırkçılığın neden ortaya çıktığı, devletlerin ve Avrupalıların neden bilimsel ırkçılığa ihtiyaç duyduklarına dair ilk çalışmalar 20. yüzyılda başlamıştır.³ Bugün ırkçılıkla ilgili İngilizce literatür sistematik modern ırkçılığı beyaz Avrupalıların Afrika, Asya ve Amerika toprakları ve bu topraklar üzerinde yaşayan insanlar ve diğer canlılar üzerinde kurdukları modern sömürgeci egemenliğin ortaya çıkışı ile ilişkilendiriyorlar. Buna göre zulüm, kötülük ve gaddarlık üzerinde temellenen egemenliğin meşrulaştırılması ve sistemik hale getirilmesi gerekiyordu ve ırkçılık bu işlevi gördü. Verili literatürde önde gelen yazarlar bilimsel ırkçılığın Avrupalıların Amerika’ya gidişleri, yerlilerin işgalci Avrupalılar tarafından soykırımdan geçirilmesi, Afrikalıların köleleştirilmesi, siyah köle ticareti ve sömürgeciliğin farklı süreçleriyle bağlantılı olarak ortaya çıktığı konusunda uzlaşmışlardır.

- 1 Robert Miles & Malcolm Brown, *Racism*, Londra & New York: Routledge, 2003, s. 40.
Robert Miles, “Recent Marxist Theories of Nationalism and the Issue of Racism”, *The British Journal of Sociology*, 38(1), 1987, 24-43 içinde s. 34-40; Neil MacMaster, *Racism in Europe, 1870-2000*, Palgrave, 2001.
- 2 Michel Foucault, *Society Must Be Defended*, New York: Picador, 1997, s. 82-89.
- 3 John Solomos & Les Back, “Theorizing Race and Racism”, Les Beck & John Solomos, (der.), *The Theories of Race and Racism*, Londra & New York: Routledge, Solomos, s. 4.

Dolayısıyla dünyadaki ırkçılık literatürü sömürgecilik literatürü ile bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır.⁴

İngiliz ve diğer Avrupalı gezginlerin bazı önemli şiirleri, günlükleri ve diğer yazılı kaynakları, Avrupalıların Afrikalıları ten rengine, saç tipine ve gözlemedikleri diğer “farklılıklara” göre ayrı bir ırk olarak algıladığını ve sınıflandırdığını ortaya koyuyor. Pek çok Avrupalı gezgin, Afrikalı erkekleri İngiliz erkeklerinden farklı “vahşi”, “canavar” ve “zalim” olarak tasvir ettiklerini gösteriyor.⁵ Avrupalılar işgal ettikleri ülkelerdeki yerli halklar üzerinde kurdukları egemenliği ve sömürgeciliği meşrulaştırmak amacıyla, “zenci” (*negro*) ve “kızılderililer”-“yerliler” (*Indians*) kategorilerini 16. ve 17. yüzyıllarda icat ettiler.⁶ Irkçılığın sistematikleşmesinde Avrupalı modern sömürgeciliğin merkezi rolünün altını çizen yaklaşımlara ek olarak bazı yazarlar ve özellikle Marksist yazarlar ırkçılığın kurumsallaşmasını kapitalist üretim tarzlarının ihtiyaçları ve farklı emek formlarıyla ilişkilendirdi.⁷

Pek çok tanınmış entelektüel/akademisyen/araştırmacı, ırkçılığı çoğunlukla Avrupa sömürgeciliği ile açıklamasına rağmen, bugün Asya, Afrika veya Amerika’da modern sömürgeciliğin başlamasından daha önce insanların, grupların ve aşiretlerin ötekileştirildiğini ve dışlandığını biliyoruz. Örneğin, Yahudiler ve İrlandalılar, modern Avrupa sömürgeciliği başlamadan önce de diğer

- 4 Oliver Cromwell Cox, “Race Relations Its Meaning, Beginning and Progress”, *The Theories of Race and Racism*, age, s. 72.
 Winthrop D. Jordan, “First Impressions”, *The Theories of Race and Racism*, age.
 Michael Omi & Howard Winant, *Racial Formation in the United States From the 1960s to the 1990s*, New York: Routledge, 1994, s. 55-56.
 Eduardo Bonilla-Silva, “Rethinking Racism: Toward a Structural Interpretation”, *American Sociological Review*, 62 (3), 1997, s. 465-480 içinde s. 471.
 Immanuel Wallerstein, “The Ideological Tensions of Capitalism: Universalism versus Racism and Sexism”,
 Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein (der.) *Racism and Nationalism, Race, Nation, Class Ambiguous Identities*, New York: Verso, 1991.
 Anibal Quijano & Immanuel Wallerstein, “Americanness as a concept, or the Americas in the Modern World System”, *International Social Science Journal*, S. 134, 1992.
 Frantz Fanon, *The Wretched of The Earth*. New York: Grove Weidenfeld, 1963.
- 5 Winthrop D. Jordan, “First Impressions”, age.
- 6 Eduardo Bonilla-Silva, “Rethinking Racism: Toward a Structural Interpretation”, age, s. 471.
 Anibal Quijano & Immanuel Wallerstein, “Americanness as a concept, or the Americas in the Modern World System”, age, s. 134.
- 7 Edna Bonacich, “A Theory of Ethnic Antagonism: The Split Labor Market”, *American Sociological Review*, 37(5), 1972, s. 547-559.
 John Rex, *Race and Ethnicity*, Open University Press, 1986.
 Harold Wolpe, *Race, Class & The Apartheid State*, New Jersey: Africa World Press, 1990.
 Stuart Hall, “Race, Articulation and Societies Structured in Dominance”, *UNESCO Sociological Theories: Race and Colonialism*, Paris: UNESCO, 1980.

Avrupalılar tarafından ötekileştirildi, aşağılandılar ve dışlandılar. Aynı dönemde, Avrupa'daki diğer bazı gruplar da ten rengi veya diğer biyolojik özelliklere göre ötekileştirildiler.⁸ Avrupa'da Yahudilere karşı düşmanlık, anti-Semitizm çok uzun bir dönem boyunca vardı. Örneğin MacMaster bir kitabında 1782-1871 yılları arasında Avrupa'da Yahudilerin daha çok dinsel ve kültürel bir grup olarak görüldüğünü dile getirir. Fakat bilimsel ırkçılığın kurumsallaştığı dönemde, özellikle 1860'lardan itibaren Yahudilerin sadece kültürel ve dinsel olarak yabancı bir grup olarak değil, aynı zamanda biyolojik olarak Avrupalıların genelinden ayrı bir grup olarak tanımlanmaya başladığını ifade eder. Hıristiyanlık geleneği Yahudileri dışlasa da Yahudileri her zaman Hıristiyanlığı kabul edebilecek ve Hıristiyan olabilecekler olarak görür. Fakat bilimsel ırkçılıkla beraber Yahudiler sonsuza kadar kalıtsal ve ırksal olarak Yahudi kalacaklar olarak inşa edilmeye başladılar.⁹ Dolayısıyla Dikötter'in açıkça ifade ettiği gibi: Avrupa'da, Çin'de ve dünyanın diğer pek çok yerinde, bireylerin veya toplumsal gruplarının fiziksel görünümüyle veya kültürleri ile ilgili olumsuz tutumlar moderniteden önce de vardı, ancak bu tutumlar nadiren toplumsal içerme ve toplumsal dışlamaya meşruiyet sağlayabilecek tutarlı bir sistem oluşturdular.¹⁰ Dolayısıyla ırkçılık, dünyada ilk defa Avrupa sömürgeciliği ve bu sömürgeciliğe paralel bir şekilde ortaya çıkan modernite ve ulus devletlerin yükselişi ile birlikte bir dünya sistemi ve dünyanın bütününe egemen olan bir toplumsal sistem, bir rejim haline geldi.

Modern anlamıyla ırkçılık, milliyetçilikle benzer bir süreçte yükselişe geçtiği için ikisi arasındaki ilişkiye odaklanan bir literatür de gelişmiştir. "Biz" ve "onlar"ı kategorize etmek için kullanılan "etnisite", "millet" ve "ırk" genellikle sabit kavramlar olarak işlev görürken, ırkçılık ve milliyetçilik genellikle birbirine zıt süreçleri belirtmek için kullanılıyorlar. Milliyetçilik genellikle bir grup insanın birliğini, yüceltilmesini ve üstünlüğünü ifade etmek için "olumlu" bir şekilde kullanılırken, "ırk" tan farklı olarak ırkçılık insanların dışlanmasına, aşağılanması ve insanlıktan çıkarılmasına işaret etmek için olumsuz anlamda kullanılmaktadır.¹¹ Frantz

8 Robert Miles & Malcolm Brown, *Racism*, Londra & New York: Routledge, 2003, s. 43-42.

9 Neil MacMaster, *Racism in Europe, 1870-2000*, Palgrave, 2001, s. 15-16.

10 Frank Dikötter, "Race in China", David T. Goldberg, D.T. & John Solomos, (der.), *A Companion to Racial and Ethnic Studies*, Oxford: Blackwell Publishers, 2002, s. 496.

11 Anibal Quijano & Immanuel Wallerstein, "Americanness as a concept, or the Americas in the Modern World System", *International Social Science Journal*, 134, s. 550-551.

Eduardo Bonilla-Silva, "Rethinking Racism Toward a Structural Interpretation", *American Sociological Review*, 62 (3), 465-480, 1997, s. 471.

Robert Miles & Malcolm Brown, *Racism, age*.

Fanon (1959), Etienne Balibar (1991), Floya Anthias ve Nira Yuval-Davis (1992), Robert Miles (1993), Robert Miles ve Malcolm Brown (2003)¹² milliyetçiliğin ve ırkçılığın birbiriyle ilişkili olarak ortaya çıktığını öne süren yazarlardır. Örneğin Balibar'a göre ırkçılık ve milliyetçilik sürekli olarak birbirini yeniden üretir ve milliyetçilik ırkçılığı yeniden üreten birincil koşuldur. Balibar'a göre yapmamız gereken ırkçılık ve milliyetçiliğin tarihsel olarak birbirleriyle nasıl artiküle olduğunu göstermektir. Bu da karşıtlığın birliğine dair diyalektik bir bakış açısını gerektirir. ırkçılık ve milliyetçilik diyalektik olarak birbirine bağlıdır ve karşıtlık içinde birbirlerini sürekli olarak yeniden üretirler. Balibar milliyetçiliği, egemen olanın milliyetçiliği ve egemenlik kurulanın milliyetçiliği, kurtuluşçu milliyetçilik ve fetih milliyetçiliği olarak ayırır ve içlerinde ortak unsurlar olmasına rağmen bu milliyetçiliklerin birbirleriyle eşitlenemeyeceğinin altını çizer.¹³ Fanon ise sömürgeleştirilmişlerin milliyetçiliğini ırkçılığa karşı bir direniş olarak görürken egemenlik kuran sömürgecilerin milliyetçiliğini ise ırkçılığın kaynağı olarak görür. Fanon'a göre ırkçılık sömürgelerdeki yerli halkların kendilerini ulus olarak inşa etmesini engelleyen politikalar ve uygulamalardır. Dolayısıyla Fanon yerlilerin milliyetçilik yoluyla kendilerini ulus olarak inşa etmelerini Avrupalı sömürgeci ırkçılığa bir direniş olarak değerlendirir.¹⁴ Fanon ve Balibar'dan hareketle bir egemenlik kurma aracı olarak egemenin fetihçi milliyetçiliğini, hem Avrupa'da egemenlik kurulan etnisitelere karşı ortaya çıkan hem de Avrupa'nın sömürge topraklarında egemenlik kurulan etnisitelere karşı ortaya çıkan ırkçılığın temel kaynağı olarak değerlendirebiliriz.

20. Yüzyılda Bilimsel ırkçılığın Negatif Anlam Kazanışı ve ırkçılığın Dönüşümü

19. yüzyılda geliştirilen ve geniş çevrelerce meşru görülen bilimsel ırkçılık ve insanların ırklara göre sınıflandırılması ilk defa 20. yüzyılın ikinci yarısından

12 Frantz Fanon, "Reciprocal Bases of National Culture and the Fight for Freedom", Retrieved from <http://www.marxists.org/subject/africa/fanon/national-culture.htm>, 1959

Etienne Balibar, "Is there a 'Neo-Racism?'", Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein (der.), *Race, Nation, Class Ambiguous Identities*, New York: Verso, 1991.

Floya Anthias & Nira Yuval-Davis, *Racialized Boundaries Race, nation, gender, colour and the anti-racist struggle*. Londra ve New York: Routledge, 1992.

Robert Miles, "The Articulation of Racism and Nationalism: Reflections on European History", J. Wrench & J. Solomos (der.), *Racism and Migration in Western Europe* (s. 35-53), Oxford: Berg Publishers, 1993.

Robert Miles & Malcolm Brown, *Racism, age*.

13 Etienne Balibar, Racism and Nationalism, Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein (der.), *Race, Nation, Class Ambiguous Identities*, New York: Verso, 1991a.

14 Frantz Fanon, "Reciprocal Bases of National Culture and the Fight for Freedom", *age*.

İtibaren genel meşruiyetini yitirdi ve ırkçılık kavramı ilk defa 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bugünkü olumsuz anlamını kazandı.¹⁵ Dünyada bilimsel ırkçılığın meşruiyetini kaybetmesinin en önemli tarihsel nedenleri şöyledir: 2. Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin İngiltere'nin yerini alarak dünyanın yeni hegemonik devleti olarak ortaya çıkışı, Avrupa'nın sömürgelelerinde ırkçılığa ve sömürgeciliğe karşı çıkan ulusal kurtuluş hareketleri, klasik direkt sömürgeciliğin ortadan kalkışı ve ulusal kurtuluş mücadelesi yürüten sömürgeleştirilmiş halkların Avrupa'ya karşı bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Amerikan hegemonyasının "bilimsel ırkçılığa" artık ihtiyaç duymaması, Yahudi Soykırımı'nı gerçekleştirilmesinde öncü rol oynayan Almanya'nın savaştan yenik çıkması ile Yahudi Soykırımı'nın ve Hitler'in lanetlenmesi, genetik bilimindeki ilerlemelerle insanların ırklara ayrılmadığının ve biyolojik olarak ırk diye bir şeyin olmadığını kanıtlanması ve 1960'lı yıllarda ABD'de siyah direnişinin yükselişinin sonucu olarak kamusal alanı hiyerarşik olarak beyazlar ve siyahlar için ikiye ayıran Jim Crow rejiminin ABD'de yıkılması ve buna benzer birçok yeni toplumsal ve siyasi gelişmelerdir. Öte yandan, ırkçılık ilk defa 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren negatif bir anlam kazanmış olmasına ve meşruiyeti önemli ölçüde sarsılmış olmasına rağmen ırkçılık dönüşerek varlığını korumaya devam etmiştir.

Günümüzde ırkçılık literatüründe çok farklı tartışmalar yürütülüyor ve bilimsel ırkçılığın yerini alan ırkçılık türlerinden söz ediliyor. İrkçilik bazı entelektüellerce "yeni ırkçılık", "renk körü kültürel ırkçılık" (color-blind cultural racism)¹⁶ veya kültürel ırkçılık olarak tanımlanıyor.¹⁷ Kültürel ırkçılık, biyolojik özellikleri özcüleştirilen ve biyolojik özellikler ile kültür arasında bağ kuran "bilimsel ırkçılık"tan farklı olarak, kültürlerin kendisini özcüleştiriyor ve "kültürel sınırlamaları" nedeniyle irksallaştırılmış azınlık grupların sosyal

15 Robert Miles, "Recent Marxist Theories of Nationalism and the Issue of Racism", *age*, s. 34.

Robert Miles & Malcolm Brown, *Racism, age*.

16 Eduardo Bonilla-Silva, *Racism Without Racists: Color-Blind Racism and the Persistence of Racial Inequality in the United States*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, INC, 2006.

17 John Solomos, *Theorizing Race and Racism in Britain*, New York: Palgrave Macmillan, 2003. John Solomos & Les Back, "Marxism, Racism and Ethnicity", *American Behavioral Scientist*, 38 (3), 407-421, 1995.

Robert Miles & Malcolm Brown, *Racism, age*.

Paul Gilroy, *There Ain't No Black in the Union Jack: The Cultural Politics of Race and Nation*, Londra:

Hutchinson, 1987.

Eduardo Bonilla-Silva, *Racism Without Racists: Color-Blind Racism and the Persistence of Racial Inequality in the United States*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, INC, 2006.

konumlarının düşük olduğunu öne sürüyor. Örneğin artık siyahların veya eski sömürgelerden Avrupa'ya gelen göçmenlerin biyolojik özellikleri ve renklerinin aksine, ahlaki değerleri, iş ahlakları ve kültürleri aşağılanıyor ve özcüleştiriliyor.¹⁸ Siyahlar ve eski sömürge ülkelerin insanları artık renkleri ve biyolojik özellikleri üzerinden değil de kültürleri üzerinden aşağı, suçlu, medeniyetsiz, ahlaksız, güvenilmez, ilkel, kirli, tembel ve oportünist olarak tanımlanıyorlar. Bugün klasik anlamıyla sömürgecilik ortadan kalkmış olsa bile kültürleri bu şekilde aşağılayan stereotiplerin uzun bir kolonyal-sömürgesel geçmişini buluyor.¹⁹ Geçmişte olduğu gibi bugün de ırkçılıkla, sömürgesel/kolonyal işgücü disipline ediliyor ve kanalize ediliyor, eski sömürge ülkelerde yaşayan ve sömürgelerden Avrupa'ya gelen emek üzerinde egemenlik kuruluyor, dünyada süre giden eşitsiz işbölümü ve eşitsiz kaynak bölüşümü devam ettiriliyor ve süre giden kültürel, ekonomik ve politik hiyerarşiler meşrulaştırılıyor ve sistematikleştiriliyor.²⁰

Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Bir Sistem Olarak ırkçılık

“Kültürel ırkçılık”, “bilimsel ırkçılık” her ne kadar pratikte ve dünya toplumsal sistemde karşılıkları olsa da bu kavramlar daha çok ideolojilere işaret eden kavramsallaştırmalardır. ırkçılık literatüründeki birçok yazar ırkçılığı bir “ideoloji”ye indirgeyerek açıklamıştır.²¹ Öte yandan ırkçılığı bir ideolojinin ötesine geçerek açıklayan yaklaşımlar da bulunuyor. Bunlardan biri ilk defa 1960'lı yıllarda geliştirilen “kurumsal ırkçılık” yaklaşımıdır. 1967 yılında, ABD'deki siyah direnişi zirve noktasında olduğu zaman, Carmichael ve Hamilton, *Black Power The Politics of Liberation*²² adında bir kitap yayımladılar ve ırkçılığın anlamını genişleterek, ırkçılığın hem bireysel hem de kurumsal düzeyde işlediğini savundular. Daha sonra, 1960'ların sonlarından ve 1970'lerin başlarından itibaren Britanya literatürüne de bu kavram giriş yaptı²³

18 Eduardo Bonilla-Silva, *Racism Without Racists: Color-Blind Racism and the Persistence of Racial Inequality in the United States*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, INC, 2006, s. 2-4.

19 Ramon Grosfoguel, Introduction: “Cultural Racism” and Colonial Caribbean Migrants in Core Zones of the Capitalist World-Economy. *Review* (Fernand Braudel Center), C. 22, S. 4, 1999, s. 414-415.

20 Immanuel Wallerstein, *Geopolitics and Geoculture*, Great Britain: Cambridge University Press, 1991.

21 Eduardo Bonilla-Silva, *Racism Without Racists: Color-Blind Racism and the Persistence of Racial Inequality in the United States*. Oxford: Rowman&Littlefield Publishers, INC, 2006.

22 Stokely Carmichael & Charles V. Hamilton, *Black Power The Politics of Liberation*, New York: Random House, 1967.

23 Robert Miles & Malcolm Brown, *Racism, age*, s. 67.

1970'lerden bu yana, Britanya'da yaşayan yazarlar kavrama farklı anlamlar atfeden "ırksallaştırma" (*racialization*) kategorisini de kullanmaya başlamıştır. Oxford Sözlüğü, ırksallaştırmanın ilk kullanımının 1899 yılına kadar izini sürüyor. Ancak daha sonra bu kavram ortadan kalkıyor ve özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında sosyolojik çalışmalarda yeniden ortaya çıkıyor. Robert Miles, eserlerinden birinde ırksallaştırmanın yeniden ortaya çıkışını ve sosyoloji literatüründe gelişimini Fanon'un eserleriyle ve Banton'un çalışmaları ile ilişkilendirir.²⁴ Fanon, ırksallaştırmayı negronun (zencinin) yaratılması, yerlilerin aşağılanması, kültürlerinin reddedilmesi ve yerlilerin ulusal birliğinin sömürgeciler tarafından engellenmesi ve reddedilmesi olarak tanımlar.²⁵

İrkçilik konusunu ideolojinin ötesine taşıyarak konuyu pratiklerle, kurumlara, politikalarla ve genel olarak toplumsal sistemle ilişkilendiren başka bir yaklaşım 1990'lı yıllarda Amerikalı sosyologlar Omi ve Winant tarafından geliştirilen "ırksal formasyon" (*racialformation*) teorisidir. ABD'deki toplumsal ilişkiler için ırkçılığın düzensizlikten çok sosyal yapının bir unsuru olarak görülmesi gerektiğini savunan Omi ve Winant bu teoriyi geliştirdi. Bu teori, ırksal formasyonu ırksal kategorilerin yaratıldığı, yaşandığı, dönüştürüldüğü ve yok edildiği sosyo-tarihsel süreç ve insan bedenlerinin ve sosyal yapıların temsil edildiği ve organize edildiği tarihsel olarak konumlandırılmış projeler süreci olarak tanımlıyor. Omi ve Winant'a göre 'ırksal proje', "ırksal dinamiklerin yorumlanması, temsil edilmesi, sömürülmesi ve belirli ırksal hatlar boyunca kaynakların yeniden düzenlenmesi ve yeniden dağıtılması çabasını" ifade eder. Winant ve Omi, ırksal formasyonu toplumun yönetilme ve örgütlenme biçiminin evrimine bağlamayı amaçladıklarını dile getirdiler. İrksal düzen (*racial order*) kavramına başvurdular. İrksal düzen devlet tarafından dengelebilir –hukukla kodlanır, politika oluşturma yoluyla organize edilir ve baskıcı bir aygıt tarafından uygulanır. Örneğin, Amerikan devleti, her azınlığa benzersiz bir 'despotizm' ve 'bozma/ayırıştırma' (degradation) yaklaşımıyla yaklaşmıştır. Devleti ırksal çatışmanın en önde gelen bölgesi olarak tanımlayan yazarlar, aynı zamanda devletin bu çatışmanın gerçekleştiği tek yer olmadığını, ırksal projelerin günlük yaşam düzeyinde işlediğinin de altını çizerekler.²⁶

24 Age, s. 99.

Karim Murji & John Solomos, Introduction: "The racialization in Theory and Practice", Karim Murji & John Solomos (der.), *The racialization Studies in Theory and Practice*. New York: Oxford University Press, 2005, s. 1-7.

25 Frantz Fanon, *The Wretched of The Earth*. New York: Grove Weidenfeld, 1963.

26 Michael Omi & Howard Winant, *Racial Formation in the United States From the 1960s to the 1990s*, age, s. 1-84.

Omi ve Winant'a benzer şekilde Eduardo Bonilla-Silva da ırkçılığın bir ideoloji olarak ele alınamayacağını söyler ve "ırksallaştırılmış toplumsal sistemler" (*racialized social systems*) kavramını kullanmayı öne sürer. Bu yaklaşıma göre ırkçılık ekonomik, politik, toplumsal, psikolojik ve ideolojik seviyede ortaya çıkar ve toplumlar ırksal kategorilere ayrıştırılmış kavramlarla belirli bir hiyerarşiye göre inşa edilmişlerdir.²⁷ Bonilla-Silva da Omi ve Winantda "etnik gruplar", "etnisite" veya "ulus" kavramlarını argümanlarında merkezi bir yere koymuyorlar. Öte yandan bu yazarların geliştirdiği yaklaşımlar etnisite kavramı kullanılarak şu şekilde de dile getirilebilir: Aynı ulus devlet tarafından yönetilen aynı veya farklı coğrafyalarda yaşayan farklı etnik gruplar hiyerarşik bir şekilde ırksallaştırılmış ve uluslaştırılmış toplumsal rejime devlet tarafından entegre edilir veya dışlanır. Her etnik grup, uluslaştırılmış/ırksallaştırılmış devletin belirlediği sınırlamalar çerçevesinde toplumsal, siyasal, ekonomik, psikolojik ve ideolojik kaynaklara eşitsiz ve hiyerarşik bir şekilde ulaşırlar, bazı gruplar azınlık haline getirilir, ulusal birlikleri-öz yönetimleri engellenir veya soykırımlar yoluyla tamamen yok edilirler. İrksallaştırılmış toplumsal sistem veya ırksal formasyon da bu ırksallaştırılmış etnik hiyerarşinin siyasi, politik, hukuki, ekonomik ve toplumsal kurumlar ve araçlarla sürekli olarak yeniden üretilmesini ifade eder.

Toplumsal Bir Rejim/Formasyon Olarak Türkiye'de İrkçılık

Türkiye'de milliyetçilik literatürü oldukça geniştir ve literatürdeki yazarlar kurumsal düzeyden ideolojik düzeye, devlet oluşumundan öznellik oluşumuna kadar milliyetçiliğin çeşitli yönlerine odaklanırlar. Milliyetçilik literatürüne kıyasla Türkiye üzerine yazılmış ırkçılık literatürü oldukça zayıftır ve bu literatürler birbirinden bağımsız olarak gelişmiştir. Türkiye'ye odaklanan ırkçılık literatürü Amerika'da, Avrupa'da veya Avrupa'nın eski sömürgelerinde ortaya çıkan ırkçılık literatüründen etkilenmiştir. Öte yandan ABD veya Avrupa'da bu konuda geliştirilen literatüre göre oldukça zayıftır. Örneğin üniversitelerde milliyetçilik konusu sosyal bilimler alanında geniş bir şekilde tartışılırken ırkçılık üniversitelerde kendisine pek de yer bulamayan bir alan olarak karşımıza çıkar. Örneğin YÖK tez veri tabanı incelenirse başlığında milliyetçilik kavramı geçen onlarca tez bulunabilirken başlığında ırkçılık kavramı geçen tez sayısının oldukça az olduğu ve bu tezlerin çoğunun Türkiye dışındaki coğrafyalara odaklandığı görülür.²⁸

27 Eduardo Bonilla-Silva, *Racism Without Racists: Color-Blind Racism and the Persistence of Racial Inequality in the United States*, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, INC, 2006.

28 <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Sadece üniversitelerde değil, Türkiye'deki toplumsal hareketler içinde, sendikalar, sol-sosyalist hareketler, feminist hareketler içinde dahi ırkçılık kavramı pek de kullanılmayan bir kavramdır. Bunun nedeni inkârcı Türk milliyetçiliğinin ve ırkçılığının “başarısı” olarak açıklanabilecek olan “Türkiye’de ırkçılık yoktur” düşüncesinin muhalif çevrelerde dahi uzun yıllar boyunca yaygın olarak kabul görmüş bir düşünce olmasıyla açıklanabilir. Dolayısıyla Türkiye’de ırkçılık olduğunu dile getirmek, bilgi üretim sürecinde Türklerin ulusal çıkarlarını bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde sürekli olarak koruyan ve Türk devletinin kamusal alanda paylaştığı resmi ideolojinin belirlediği sınırlar içinde kalarak inşa edilen bilgi üretim rejimine, diğer bir deyişle inkârcı Türk epistemisine karşı epistemik bir meydan okumayı ifade eder. “İrkçılık” kavramı sosyal bilimler alanında az kullanılan ve pek de tercih edilmeyen bir kavram olduğu ve bu kavramı kullanmanın kendisi epistemik meydan okuma ve hatta direniş olarak karşımıza çıktığı için bu alanda geliştirilen çalışmalar oldukça değerlidir.

Türkiye’de “ırkçılık” kavramını kullanarak etnik hiyerarşiyi ele alan akademik literatür iki grup olarak kategorize edilebilir. İlk grup 1920’ler ile 1940’lar arasındaki erken cumhuriyet dönemine odaklanırken, ikinci grup ise 1990’lar sonrası döneme odaklanır. İlk gruptaki yazarlar, erken cumhuriyet döneminde Türk devletinin, resmi görevlilerin, antropologların, akademisyenlerin, yazarların ve dergi çevrelerinin biyolojik olarak tanımlanmış “ırk” kavramını nasıl kullandıklarını ve Türklerin üstün biyolojik ırk olarak nasıl inşa edildiğini incelediler.²⁹ İkinci gruptaki yazarlar ise biyolojik olarak tanımlanmış ırk kavramının kullanılmasından ziyade, 90’lar sonrası dönemde Türk toplumunda, medyada, gündelik yaşamda veya kurumlarda ortaya çıkan Sünni Müslüman

29 Ahmet Yıldız, “*Ne Mutlu Türküm Diyebilene*” *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Bülent Gökay & Darrell Whitman, “‘No Racism Here’: Modern Turkey and the Question of Race and National Identity”, *Links International Journal of Socialist Renewal*, 2017.

Emre Arslan, “Türkiye’de İrkçılık”, T. Bora & M. Gültekinil (der.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik, Cilt 4*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Günay Göksü Özdoğan, *Turan’dan Bozkurt’a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Ilia Xypolia, “Racist Aspect of Modern Turkish Nationalism”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(2), 2016.

Nazan Maksudyan, *Türklüğü Ölçmek Bilim Kurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin İrkçi Çehresi*, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

Soner Cagaptay, “Race, Assimilation and Kemalism: Turkish Nationalism and the Minorities in the 1930s”, *Middle Eastern Studies*, 40(3), 86-101, 2004.

Murat Ergin, “Is the Turk a White Man? Towards a Theoretical Framework for Race in the Making of Turkishness”, *Middle Eastern Studies*, 44(6), 2008.

ve Türk olmayan grupları aşağılayan, ötekileştiren ve dışlayan ırkçı söylemlere ve ideolojilere odaklandılar. Buradaki bazı yazarlar ayrıca ırkçılığın kurumsal bir yanı olduğunu da dile getirdi.³⁰

Türkiye’de ırkçılık konusunda ortaya çıkan literatür, Türk olmayan bu toprakların otokton etnik gruplara dönük ırkçılığı ve Türklerin bu gruplarla olan ilişkisini ele alırken, bu konuları “Türk sömürgeciliği” (Turkish colonialism) kavramı ile ilişkilendirmeden ele almış, ırksallaştırılmış toplumsal rejimin inşası ve bu inşanın sömürgecilikle olan ilişkisine odaklanmamıştır. Türkiye’de ortaya çıkan ırkçılığı Türk milliyetçiliği ve Türk ulus devlet iktidarının inşası ile ilişkilendirmek son derece önemli ve gereklidir. Öte yandan 11. yüzyıldan itibaren sürekli olarak otokton etnik grupların özyönetimlerinin yok edilmesi ve zayıflatılmasıyla Türkleştirilen ve 20. yüzyıla gelindiğinde ise modern anlamıyla Türkiyelileştirilen bir coğrafyada Türk olmayanlara dönük ırkçılığı sömürgecilikle ve kolonyal egemenlik ile ilişkilendirmemek, bu coğrafyadaki ırkçılığın ana kaynaklarından birini sömürgeci/kolonyal Türk iktidarı olarak belirlememek, sistematik yapısal ırkçılığın ortaya çıkışını ağırlıklı olarak Avrupa sömürgeciliğinin ortaya çıkışıyla ilişkilendiren dünyadaki ırkçılık literatürünün ve ırkçılık kavramının tarihsel yörüngesine (*historical trajectory*) oldukça zıttır.

Türkiye’de inşa edilmiş olan ırksallaştırılmış toplumsal sistemi anlayabilmek için Türk devletinin ve egemen Türk milletinin/etnisitesinin diğer etnik gruplar üzerinde egemenliğini hangi yöntemlerle kurduğuna, Türk üstünlüğünün ve diğer grupların aşağı pozisyonunun ve özellikle de soykırım inkârcılığının nasıl kurumsallaştırıldığına, ırkçılığın milliyetçilik ve sömürgecilikle diyalektik bir ilişki içinde nasıl artiküle olduğuna, siyasi, ekonomik ve kültürel kaynaklara Türkler de dahil her bir etnik grubun ne kadar ve nasıl ulaşabildiğine ve tüm bu ırksallaştırılmış sistemin gündelik yaşamı nasıl şekillendirdiğine bakmak gerekiyor. Dünyada gelişen ırkçılık literatürünün tamamından ve özellikle de

30 Bülent Gökay & Darrell Whitman. “‘No Racism Here’: Modern Turkey and the Question of Race and National Identity”, *Links International Journal of Socialist Renewal*, 2017.

Murat Ergin, The racialization of Kurdish Identity in Turkey. *Ethnic and Racial Studies*, 37(2), 322-342, 2014.

Zeynep Gönen, *Neoliberal Politics of Crime: The İzmir Public Order Police and Criminalization of the Urban Poor in Turkey since the Late 1990s*, Unpublished PhD dissertation, Binghamton University, 2011.

Hatice Çoban Kenes, *Yeni İrkçılığın “Kırlı” Ötekileri Kürtler, Aleviler, Ermeniler*, İstanbul: Dipnot Yayınları, 2015.

Yelda, *Çoğunluk Aydınlarında İrkçılık*, Belge Yayınları, İstanbul, 1998.

Omi ve Winant'ın "ırksal formasyon" teorisi ile Bonilla-Silva'nın "ırksallaştırılmış toplumsal sistem" yaklaşımlarından esinlenerek Türkiye'nin resmi sınırları içinde ortaya çıkan ırkçılığı toplumsal olarak inşa edilmiş bir ilişki biçimi, formasyon ve ırksallaştırılmış bir rejim olarak değerlendirmeyi ve Sünni-Müslüman Türklerin bu coğrafyada yaşayan otokton halklarla kurduğu Türk-üstünlükçü egemenlik ilişkisini kolonyal/sömürgesel bir egemenlik ilişkisi olarak tanımlamayı öneriyorum.

20. yüzyılda Sünni ve Türk üstünlükçü devlet Türk üstünlükçü rejimi inşa ederken her bir Türk ve Sünni olmayan etnik gruba farklı otoriterlik ve zulüm politikasıyla yaklaştı. Sünni Müslüman Türkler devletin sağladığı bütün ayrıcalıklardan yararlandılar. Otokton Hıristiyan gruplara ve özellikle Ermenilere karşı soykırım gerçekleştirdi. Geriye kalanlar ise Türklerin faydalandığı ayrıcalık ve haklardan yararlanabilmek için izin verildiği ölçüde kendilerini tamamen Türk olarak inşa etmek zorundaydılar. 20. yüzyılda Türkiyelileştirilen coğrafyada ırksallaştırılmış rejimin nasıl inşa edildiğini incelemek için 11. yüzyıldan bugüne Türk yerleşimciliğinin (settlement) ve egemenliğinin nasıl geliştiğini eleştirel bir perspektifle incelemeye gerek vardır. Dolayısıyla böyle bir inceleme için şu soruların sorulması gerekir: 11. yüzyılda Selçuklu Türklerinin bu toprakların otokton halklarından Ermeniler, Süryaniler, Rumlar, Kürtler ve diğerleri ile olan ilk karşılaşmasından günümüze geçen süreçte Sünni-Müslüman Türklerin otokton halklar üzerinde kurdukları egemenlik hangi politikalar ve söylemlerle hayata geçirilmiştir ve bunlar süreç içinde nasıl dönüşmüştür? Anadolu'nun İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi sürecinde otokton grupların yerel yönetimleri, ekonomileri, kurumları ve kültürleri nasıl ve hangi söylemlerle yok edildi veya yok edilmeye çalışıldı? Sünni-Müslüman Türk egemenliği hangi ideolojiler ile inşa edildi ve bu süreçte ve özellikle modern ırkçılığın bir dünya rejimi haline geldiği 19. ve 20. yüzyıllarda ırksallaştırılmış ilişkiler nasıl kurumsallaştırıldı ve ırksallaştırılmış formasyon nasıl dönüştü? Bu yazıda bu soruların sadece bir yönünü Kürt-Türk ilişkisi tarihine dönük yönünü kısaca cevaplamaya çalışacağım.

Osmanlı'nın Avrupa'nın Modern Sömürgeci Politikalarını Taklit Edişi ve Kürdistan

Avrupa devletleri tarafından geliştirilen modern sömürgeci politikalar, Avrupa'daki gelişmelere hayran kalan Osmanlı Devleti tarafından da yakından takip edildi. Sömürgeciliğin yoğun olarak devam ettiği, ırkçılığın yükseldiği ve toplumsal bir dünya sistemi haline geldiği 19. yüzyıl, Osmanlı Devleti için

dönüm noktalarından birini işaret eder. Bu dönemde Osmanlı liderleri bir yandan Avrupa'nın sömürgeci ve ırkçı politikalarına direnirken, öte yandan da, Avrupa'nın modernleşmesine, zaman ve ilerleme mantığına hayran kaldılar.³¹ Avrupa modernleşmesinin gizemini bulmak ve Avrupa'nın sosyal, ekonomik ve politik "başarısını" yakalayabilmek için, Osmanlı Devleti, Avrupa'yı taklit eden politikalar uygulamaya başladı.

Tarihçi Selim Deringil, 19. yüzyılın bir aşamasında Osmanlı Devleti için Avrupalı anlamıyla modern sömürgeciliğin bir hayatta kalma taktiği olarak ortaya çıktığını, sömürgeci politikaların modern politikalar olarak değerlendirildiğini ve bu dönemde Osmanlı elitlerinin Avrupalı düşmanlarının bakış açısını benimseyerek imparatorluğun çevre (*periphery*) bölgelerini modern bir sömürge perspektifinden değerlendirmeye ve bu tarz politikalar uygulamaya başladıklarını öne sürer. 19. yüzyıldaki Osmanlı sömürgeciliğini 'ödünç alınmış sömürgecilik' olarak tanımlayan Deringil, aynı zamanda 'ödünç' olma veya taklit edilmiş olma özelliğinden ötürü, bu sömürgeciliğin Avrupa sömürgeciliğinden farklı olduğunu dile getirir. Bu dönemde Osmanlı sömürgeciliğinin ana hedefi, imparatorluğun çevre bölgelerinde yaşayan 'vahşilik' içinde olarak tanımladığı göçebeler ve aşiretlerdir. Osmanlı elitleri, tıpkı Avrupalı sömürgeciler gibi bu bölgelerde egemenlik kurarken buradaki 'vahşi'lerin medenileştirilmesini, medeniyetin bu alanlara götürülmesini ve aşiret liderlerinin devlete sadık olması gerektiğini öne sürerler.³² Dolayısıyla Avrupalı sömürgecilerin ırksallaştırılmış sistemi inşa ederken yaptığı gibi bu yaklaşımlarla Osmanlılar "medenî" olarak inşa edilirken Osmanlı'nın egemenlik kurduğu bölgelerde yaşayanlar "vahşi" olarak inşa edilir.

Deringil'e benzer bir biçimde tarihçi Ethem Eldem de Osmanlı'nın Anadolu yarımadasını ve Trakya'nın doğu bölgelerini imparatorluğun 'merkez bölgesi' (*core*) ve Arap illerini imparatorluğun 'çevre bölgeleri' olarak gördüğünü, devletin Türklerin ağırlıkla yerleştiği Anadolu yarımadasında homojenliği sağladığını, Trakya'nın doğu bölgelerini proto-milliyetçilik yönünde pekiştirdiğini ve Arap illerini ise sömürge statüsüne ittiğini öne sürmüştür.³³

31 Usama Makdisi, "Ottoman Orientalism", *The American Historical Review*, 107(3), s. 769-771.

32 Selim Deringil, "They live in a State of Nomadism and Savagery": The Late Ottoman Empire and the Post-Colonial Debate. *Society for Comparative Study of Society and History*, 45(2), 2003, s. 311-328.

33 Ethem Eldem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente", Ethem Eldem, D. Goffman & B. Masters (der.), *Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir, İstanbul* (s. 152-230). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 223.

Dolayısıyla Osmanlı Devleti, özellikle 19. yüzyılın son döneminde Anadolu ve Trakya'yı Türkleştirerek Müslüman Türk nüfusu devletin asli unsurları olarak inşa ederken, diğer grupları modern anlamıyla sömürge yerliler olarak kurgulamaya başlamıştır. Öte yandan Osmanlı'nın bu yaklaşımını sadece Arap bölgelerinde değil 19. yüzyılda Kürdistan politikalarında da görmek mümkündür.³⁴

Bugün Kürtlerin Osmanlı'ya katılımının 16. yüzyılda gerçekleştiği, önceki dönemde, 11. yüzyıldan itibaren Türk ve Moğol iktidarlarına maruz kaldıkları, 14. ve 15. yüzyıllarda Akkoyunlu ve Karakoyunlu adlı iki Türkmen aşiretin egemenliğinde yaşadıkları kabul ediliyor.³⁵ Kürtler Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türk iktidarlarının yıkılmasının ardından Şii Safevi Devleti'nin egemenliği altına girmemek için, Sünni Kürt aşiretlerinin belirli bir kısmı iç işlerinde bağımsız kalarak, dış işlerinde ise dönemin en güçlü emperyal/kolonyal güçlerinden olan Osmanlı Devleti'ne bağlanarak, kısmen özerk yönetimler olarak Safevilere karşı Osmanlı egemenliği altına girdiler. Belirli bir dönem Osmanlı egemenliği altındaki Sünni Kürt bölgelerinde 16 özerk Kürt Emirliği hüküm sürdüğü kabul ediliyor.³⁶ Bu dönemde Sünni-Kürt aşiretler, "kitaplı" olarak adlandırılan insandan kabul edilen fakat "gâvur" olarak aşağılanan Hıristiyan ve Yahudileri aşağı konumda tutan, "kitapsız kâfirler" olarak adlandırılan Kızılbaşları ise insandan bile saymayan Osmanlı millet sistemine³⁷ ayrıcalıklı konumdan yani millet-i hâkime (hâkim millet) pozisyonundan dahil oldular.³⁸ Dolayısıyla Sünni-Müslüman Kürt aşiretler aynı bölgede Osmanlı egemenliğinde yaşayan Kızılbaşlar, Êzîdîller ve Hıristiyan halklar üzerinde egemenlik kurdular.

34 Hakan Özoğlu, *Kurdish Notables and the Ottoman State Evolving Identities, Competing Loyalties, and Shifting Boundaries*, Albany: State University of New York Press, 2004.

35 Veysel Aydeniz, *Akkoyunlu Kürt İlişkileri*, İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2012, s. 13-33.
Murad Ciwan, *Çaldıran Savaşı'nda Osmanlılar Safeviler ve Kürtler İlk Kürt-Osmanlı İttifakı (1514)*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2015, s. 130-132.

36 David McDowall, *A Modern History of the Kurds*. Londra: I.B.Tauris, 2007, s. 28.
Viladimir Minorsky, "Kürtler", Minorsky, V. & Bois T., *Kürt Milliyetçiliği*, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2008, s. 67-70.

Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 34-35.

37 Usama Makdisi, *Ottoman Orientalism, age*, s.774.
Kazım Ateş, *Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler Öztürkler ve Heretik Ötekiler*, İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2011.

38 Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 22-33.
Murad Ciwan, *Çaldıran Savaşı'nda Osmanlılar Safeviler ve Kürtler İlk Kürt-Osmanlı İttifakı (1514)*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2015, s. 289-291.

17. yüzyıla gelindiğinde ise Sünni Kürtler ile Osmanlı arasındaki Safevîlere karşı olan işbirliği ve anlaşma zayıflamış ve 19. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'nin modernleşmesine, imparatorluk egemenliğinde yaşayan halklara modern bir gözle yaklaşmasına, Avrupa-merkezli modern sömürgeci politikalara öykünmesine ve daha da güçlü merkezîyetçi politikalar uygulamaya başlamasına paralel olarak Kürdistan bölgesinde birçok ayaklanma ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında 1847 yılında Botan Emirliği lideri Bedirxan Bey'in (Mîr Bedîrxan) ayaklanması ön plana çıkanlar arasındadır. Osmanlı askeri güçleri bu ayaklanmanın ardından Botan direnişini de bastırmış ve Botan Emirliğini de ortadan kaldırmıştır.³⁹ Dolayısıyla 19. yüzyıl aslında Sünni Kürtler için öz-yönetimlerinin tamamen ortadan kalktığı bir dönemi ifade etmektedir. Müslüman Araplar ve Arnavutlar birçok Hıristiyan etnik grup gibi sömürgeleştirilmeyi gerçekleştirip Müslüman Türk egemenliğinden çıkarak bağımsızlıklarını ilan ederken, Müslüman Kürtlerin öz-yönetimleri ve siyasi birlikleri tamamen yok edilmişti. Bu koşullar altında Müslüman Kürtler söz konusu dönemde yaygın bir şekilde dolaşıma sokulan, Ermenilerin yaşadıkları bölgede bir Hıristiyan devleti kuracağı iddiasından etkilenecek bölgedeki Müslüman egemenliğini ve Müslüman üstünlüğünü sürdürmek amacıyla, ırkçı duygularla, Osmanlı Devleti ile ortaklık içinde, Ermeni Soykırımına katıldılar.⁴⁰ Soykırımdaki ortaklıkları Kürtlerin, özellikle de Kuzeyli Sünni Kürtlerin 1923 sonrası dönemdeki politikalara direniş gücünü önemli oranda zayıflattı. 1920 ve 1930'lar arasındaki birçok Kürt direniş katliamlar ve yenilgiler ile sonuçlandı.

90'lı Yıllara Kadar Gizli Kalan Devlet Belgelerinde Sömürge “Doğu”

Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından ortaya çıkan Kürt direnişlerine paralel olarak Türk devleti Osmanlı Devleti'nden miras aldığı medenileştirme iddiasına dayalı modern sömürgeci ve ırkçı politikaları daha da güçlendirerek uygulamaya devam etti. Kürt topraklarının “müstemleke” yani sömürge/ koloni olarak yönetilmesi gerektiği ve yönetildiği, cumhuriyet dönemi devlet

39 Hakan Özoğlu, *Kurdish Notables and the Ottoman State Evolving Identities, Competing Loyalties, and Shifting Boundaries, age*, s. 60.

40 Raymond Kevorkian, *The Armenian Genocide A Complete History*. Londra & New York: I.B. Tauris, 2006.

Hans-Lukas Kiesser, *İskalanmış Barış Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik Etnik Kimlik ve Devlet 1839 1938*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

yetkilerinin yani valilerin, bakanların ve genelkurmayların hazırladığı gizli raporlarda açıkça dile getirilmektedir. *Şark Islahat Planı* da dahil olmak üzere bu gizli raporlar, açık bir şekilde “Doğu”da sömürge idaresinin kurulmasını, askeri hâkimiyetin kurulmasını, sömürge yetkileri ile donatılacak sömürge valiliklerin yani umumi müfettişliklerin kurulmasını, dolayısıyla devlet yetkililerine yazılı Türkiye Anayasası’nda olmayan özel yetkiler verilmesini, yoğun askeri “müdahaleleri”, Kürt milliyetçiliğinin ve Kürt milliyetçilerinin ortadan kaldırılmasını, Kürtlerin yatılı okulların yanı sıra zorunlu iskân politikaları yoluyla Türklüğe asimilasyonunu, Anadolu’daki Türklerin ve Balkanlar’dan gelen muhacirlerin Ermeni ve Kürt köylerine yerleştirilmesini, Kürtçe konuşan ve Kürt ulusal ayaklanmalarına katılan ve Türk devletine itaat etmeyen Kürtlerin idam, hapis ve sürgün yoluyla ağır şekilde cezalandırılmasını, yerli halkın memur olarak çalıştırılmaması gerektiğini tavsiye etmiştir. Devletin kamuyla paylaştığı Kürtlerin varlığını inkâr eden resmi söyleminin aksine, bu raporlarda ‘Kürtler’ ve ‘Kürtçe’ kavramları ve sömürge kavramları defalarca kullanıldı. Fakat aynı zamanda bu raporlarda “Kürdistan” yerine “Doğu” kavramı kullanıldı.⁴¹

Cumhuriyet döneminde devlet bürokratları tarafından hazırlanan gizli raporların kopya sayısı çok düşüktü ve sadece özel devlet yetkilileri arasında paylaşılmıştı. Bu raporlar yalnızca devletin inkâr politikalarını ortaya çıkarmaları açısından değil, aynı zamanda bahsi geçen sömürge rejiminin Kuzey Kürdistan’da⁴² (aynı zamanda Batı Ermenistan) nasıl kurulduğunu da açıkça ortaya koymaları açısından son derece önemliler. Bu belgeler devletin kamuyla paylaştığı resmi ideolojisine, uluslararası anlaşmalara ve yazılı Türk hukukuna karşı bir meydan okumayı ve Türkiye Anayasası’nın ihlal edilmesini de temsil ediyorlar. Uzun yıllar boyunca devletin söz konusu gizli raporları sır olarak kalmış ve raporların bir kısmı Kürt tarihçi Mehmet Bayrak tarafından ilk defa 1993 yılında *Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri* kitabında yayımlanmıştır.

Kuzey Kürdistan’ı (“Doğu”) sömürge olarak tanımlanışını birçok gizli devlet raporunda görmek mümkün. Örneğin 1925-1927 yılları arasında Türkiye’nin

41 Mehmet Bayrak, *Kürdoloji Belgeleri*, Ankara: Özge Yayınları, 1994.

Mehmet Bayrak, *Kürtlere Vurulan Kelepçe Şark Islahat Planı*, Özge Yayınları, 2009.

Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri Gizli Belgeler-Araştırmalar-Notlar*, Özge Yayınları, 2013.

Hüseyin Yayman, *Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, İstanbul: Doğan Kitap, 2016.

42 Kuzey Kürdistan kavramı söz konusu coğrafyanın Kürtlere ait bir coğrafya olduğunu imasında bulunmamaktadır. Bu coğrafya aynı zamanda Ermenilerin, Süryanilerin de binlerce yıl boyunca yaşadığı ortak coğrafyadır.

içişleri bakanlığı görevin gerçekleştirmiş olan Osmanlı döneminden asker kökenli Cemil Uybadın, yazdığı gizli raporda 1925 yılında umumi müfettişlikler yoluyla “şark”ta “müstemleke” yani sömürge idaresinin kurulması gerektiğini önermiştir. Mehmet Bayrak’ın eski Türkçeye aktardığı şekliyle ifadeleri şöyledir:

Şarkta vasi salahiyet ve bütçeye malik idari bir Müfettiş-i Umumilik teşkil “vali-i umumilik tesisi ve müstemleke tarz-ı idaresinin aynen Şarkta tatbiki” -istiklal heyetinin mütalâası- minküllilvücuhmucib-i faide görülmekte ise de halen bu teşkilâtın vücudu zaman ve paraya mütevakıf olduğundan bunun husulüne kadar Ordu Müfettişliği karargâhında idare-i asayiş ve istihbarat şubeleri teşkili ile Şark intizam-ı içtimaiyesinin müfettişlik mürakabe ve idaresi tahtında ceryanımünasib mütalâa edilmiştir.⁴³

Bu alıntıda Uybadın umumi müfettişlikler yoluyla sömürge rejimi kurulması için zaman ve paraya ihtiyaç olduğunu ifade ediyor. Uybadın’ın bu önerisi 1925 yılında kendisi, Mahmut Esat Bozkurt, Orgeneral Kazım Orbay ve Abdülhalik Renda tarafından hazırlanan *Şark Islahat Planı*’nda kabul edilmiştir ve ardından Kürdistan’da umumi müfettişlikler kurulmuştur. İçişleri Bakanlığının çöplüğünde bulunarak⁴⁴ Mehmet Bayrak tarafından 1990’lı yıllarda gün yüzüne çıkarılan *Şark Islahat Planı*, Cumhuriyet Türkiye’sinin Kürt toprakları üzerinde tesis ettiği adı kamusal alanda ilan edilmeyen sömürge rejiminin planlanmasını içermektedir. Devlet yetkililerinin ve *Şark Islahat Planı*’nın önerilerine paralel olarak, Türk devleti Kuzey Kürdistan’da askeri, ekonomik, siyasi, kültürel ve dilsel Türk üstünlükçülüğüne dayalı politikalar uyguladı. İsmail Beşikci’nin iddia ettiği gibi, devlet bölgeyi bir sömürge olarak yönetti ve dört parçadan oluşan Kürdistan sömürge statüsüne sahip olmayan devletlerarası bir sömürge olarak yönetildi.⁴⁵ Bu politikalar sırasında yerleşimci sömürgecilik (*settler colonialism*) politikalarına benzer biçimde kuzey parçasına sürekli olarak Türk ve Çerkes göçmenler yerleştirildi ve Kürtlere karşı ise sürgün politikaları uygulandı. Örneğin 1927 yılında devlet bir sürgün yasası çıkarmıştı. Bu yasanın ardından 1.400 Kürt aile Türk

43 Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri Gizli Belgeler-Araştırmalar-Notlar*, Özge Yayınları, 2013, s. 471.

44 Güllistan Yarkın, “İnkâr Edilen Hakikat: Sömürge Kuzey Kürdistan”, *Kürd Araştırmaları*, Sayı 1, 2019.

45 İsmail Beşikci, *Devletler Arası Sömürge Kürdistan*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1990.

bölgelerine sürgün edilirken, aynı dönemde Kıbrıs, Bulgaristan, Dobruca ve Kafkasya'dan gelen Türk ve Çerkes göçmenler sürgün edilen Kürtlerin evlerine ve topraklarına ya da Ermenilerin topraklarına ve evlerine yerleştirildiler.⁴⁶ Söz konusu sürgün ve yeniden yerleştirme politikaları sonraki dönemlerde de yoğun olarak devam etmiştir. Bunlara ek olarak bölgede devlet işletmesi olarak gelirleri devlete aktarılan ve devlet tarafından kontrol edilen birçok işletme kuruldu. Örneğin Diyarbakır'da tonlarca bakır çıkarılan bakır madenleri, Elazığ'da da gene tonlarca kromun çıkarıldığı krom madenleri devlet tarafından işletilmiştir.⁴⁷

Bu politikalar devam ederken Kuzey Kürdistan'ı müstemleke/sömürge olarak tanımlayan başka bir rapor 1943 yılında Yozgatlı Umumi Müfettiş Avni Doğan tarafından hazırlanmış olan rapordur. Gizli sömürge valisi statüsünde bulunan Umumi Müfettiş Avni Doğan bölgedeki faaliyetlerini açıkça dile getirerek, Türkiye'nin Kürdistan'daki varlığını Avrupalı sömürgeci ülkelerin Afrika'daki varlığına benzetmiş ve bu görüşünü şöyle ifade etmiştir: "Cumhuriyet'in Doğu'ya yerleşmesi, medeni milletlerin Afrika'ya yerleşmesi" gibidir ve "Afrika'nın Diyarbakır'a nazaran birkaç misli daha ağır olan hava şartlarını yenerek oralarda yerleşen medeni milletlerden, bizim bir eksiğimiz olduğunu iddia etmeye kimin hakkı vardır?"⁴⁸ Burada Doğan, "Doğu"yu Afrika'ya benzetmekte ve Türk devletinin de sömürgecilik açısından Avrupalı ülkelerden hiçbir eksiğinin olmadığını gururla iddia etmektedir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan 1938 yılına kadar geçen süreçte Osmanlı geçmişini "geri" olarak aşağılayan Kemalist elitler ve askerler, Osmanlı'nın sömürgeci amacını Dersim'de de 1938'deki soykırımla, köylerin yakılmasıyla ve ardından yolların, okulların, camilerin, karakolların ve diğer devlet binalarının bölgeye kurulması yoluyla tamamlamıştır. Dersim'in sömürge olarak yönetildiğini gösteren raporlardan en önemlisi ilk Türk Başbakan ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'a aittir. Çakmak, 1931 yılında Dersim politikalarını yansıtan bir rapor hazırlamıştır. Raporunda modern Türkçeye çevirisiyle şunları tavsiye etmiştir:

46 Rohat Alakom, *Xoybûn Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2011, s. 116.
Ercan Çağlayan, 2014. *Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 105-117.

47 Mustafa Sönmez, *Doğu Anadolu'nun Hikayesi Kürtler ve Sosyal Tarih*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 1992, s. 114-115.

48 Hüseyin Yayman, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası, age*, s. 175.

Kürt kökenli yerli memurlar tümüyle bölgeden çıkarılmalı,
 Dersim'e iyi yetişmiş idealist memurlar tayin edilmeli,
 Yüksek memurlara sömürge yönetimlerindeki yetkiler verilmeli,

.....

Dersimli okşanarak kazanılmaz. Silahlı kuvvetlerin müdahalesi Dersimliye daha çok tesir yapar ve iyileştirmenin esasını oluşturur.

Dersim'in yönetimi, sömürge yönetimi gibi ele alınmalı ve burada bir sömürge idaresi kurulmalıdır.

Türk toplumu içinde Kürtlük eritilmeli, ondan sonra yavaş yavaş Türk hukuku uygulanmalıdır.⁴⁹

Modern Türk devletinin 1930'lardan bugüne kadar gelen süreçte yürüttüğü Kürt politikasının belirleyicilerinden biri konumunda olan Fevzi Çakmak'ın Dersim raporundaki görüşleri son derece önemlidir. Bu raporda ifade edilenler bire bir hayat geçirilmiş, Dersim'de sömürge hukuku uygulanarak, Dersim bir sömürge olarak yönetilmiş ve yazılı Türk hukukuna göre değil yazılı olmayan sömürge hukukuna uygun olarak soykırım gerçekleştirilmiştir. Bu ifadeler Kürt coğrafyasında sömürge hukukunun uygulandığının da göstergesidir. Soykırımın ardından Avrupa'nın sömürgelerinde, özellikle yerleşimci sömürgecilikte yani Avusturalya'da ve ABD'de olduğu gibi, soykırımdan arta kalan yerliler, örneğin Dersim'in yetim kızları, Türk askerlerine hizmetçi olarak verildi. Bu kızlar yeni evlerinde şiddet ve cinsel tacizlere maruz kaldılar. Ayrıca diğer yetim çocuklar dünyanın diğer sömürge bölgelerinden taklit edilerek inşa edilen yatılı okullara gönderildi. Yetim erkeklere devlet tarafından Kemal ve Cemal gibi isimler verildi.⁵⁰ Soykırımdan kurtulan Dersimli kız çocukları ve genç kızlar askerler tarafından zorla kaçırıldı ve Elazığ Kız Enstitüsü'ne getirildiler.⁵¹

Yukarıda kendisinden alıntı yaptığım Fevzi Çakmak'a benzer biçimde Kürdistan'da yazılı Türk hukukunun uygulanmadığı gerçeği Niğdeli umumi müfettiş Abidin Özmen tarafından da 1935 yılında yazdığı bir raporda dile getirilmiştir. Özmen hazırladığı gizli raporunda şunları ifade etmiştir:

Kürtlük hakkında ne şekilde hareket edersek edelim, idaresi başında bulunduğum bölgenin, memleketin diğer tarafına hiçbir yönden benzeyişi olmadığını,

49 *Age*, s. 118.

50 Mahmut Akyürekli, *Dersim Kürt Tedibi 1937-1938*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011, s. 159-160.

51 Zeynep Türkyılmaz, "Dersim'den Tunceli'ye Bir Kolonizasyon Projesi Sıdıka Avar ve Dağ Çiçeklerim", *Kürt, Tarihi* (21), 2015.

aynı kanunlarla idaresine devam etmenin bu bölgede arzu elden huzur ve sükûnu ve temsil işini halledemeyeceğini kabul etmek zarureti vardır.⁵²

Şark Islahat Planı'nın da dahil olduğu gizli raporlara yansıyan adı konmayan sömürge hukuku, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na yansıtılmaması ve Kürdistan'da uygulanan sömürge hukukunun da kamuya açık yazılı kaynaklara yansımaması nedeniyle gizli telgraflarla Ermeni Soykırımının gerçekleştirilmesine benzer bir şekilde, kamuya açık yasal araçlarla değil de gizli raporlar ve gizli görüşmelerle yetkilendirilen valiler, kaymakamlar, askerler, jandarmalar, umumi müfettişler, kararnameler, olağanüstü hal rejimleri, sıkıyönetimler, özel timler, Jitemler ve en son gelinen noktada kayyımlar aracılığı ile hayata geçirilmiştir.

Fanon, sömürgelerde polis ve askerlerin sürekli olarak yerlilerle temasta olduğunu dile getirir. Polis ve askerler dipçik, dayak ve bombalarla yerliye yerinden kıpırdamaması gerektiğini öğütlerler. Saf şiddet gizlenmeyen bir yönetim biçimi olarak sömürgeye karşımıza çıkar.⁵³ Fanon ayrıca şunları dile getirir:

Yerleşimci sanki sömürünün totaliter karakterini göstermek istercesine, yerliyi bir tür kötülüğün özü olarak tasvir eder. Yerli toplum, basit bir şekilde değerleri olmayan bir toplum olarak tanımlanmaz. Sömürgeci için bu değerlerin sömürge dünyasından kaybolduğunu ya da iyi bir şekilde hiç var olmadığını doğrulamak yeterli değildir. Yerlinin ahlak kurallarına duyarsız olduğu ilan edilir; yerli sadece değerlerin yokluğunu değil, aynı zamanda değerlerin reddedilişini de temsil eder. Hadi bunu itiraf etmeye cesaret edelim; yerli değerlerin düşmandır, bu bağlamda mutlak kötüdür. Yerli çürütücü elementtir, yanına gelenleri yok eder; o, deforme edici unsurdur, güzellik ya da ahlakla ilgili olan her şeyi çirkinleştirir; zararlı güçlerin deposu, kör güçlerin bilinçdışı ve telafi edilemez aracıdır.⁵⁴

Fanon, sömürgecilerin zorbalıklarını ve zulümlerini meşrulaştırmak için yerlileri resmederken zoolojik terimler kullandıklarını ve bu şekilde onları insanlıktan çıkarmaya çalıştıklarını belirtir.⁵⁵ Benzer bir biçimde askerler Dersimli çocukları kaçırdıkları onları 'dağ ayıları' ve 'kuyruklu Kürtler' gibi ırkçı ifade-

52 Hüseyin Yayman, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, age, s. 150.

53 Frantz Fanon, *The Wretched of The Earth*, age, s. 38.

54 Age, s. 40.

55 Age, s. 41.

lerle aşağılamışlardır. Esir olarak kabul edilen bu çocuk ve gençlerin saçları kazınmış ve geleneksel kıyafetleri alınmış ve okul idareleri tarafından temizlik ve diğer işler için hizmetçi olarak kullanılmışlardır.⁵⁶ İrksallaştırılmış rejimin inşası sürecinde Kürt kurbanlar “feodal beyler”, “vahşiler”, “yobazlar”, “medeniyetsizler”, “ilkeller”, “şakiler”, “haydutlar”, “dağ ayıları”, “kıllı Kürtler”, “kuyruklu Kürtler” ve “cahiller” olarak adlandırıldılar.⁵⁷ Bir yandan Kürtler bu tip aşağılayıcı tanımlamalar ve zora dayalı pratiklerle biyolojik ve kültürel olarak ırksallaştırılırken ve insan-dışlaştırılırken Türk üstünlükçü rejimin inşasında Kürtlüğün ve Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkını ortadan kaldırmak ve uluslaşmasını engellemek amacıyla Kürtleri Doğulu ‘veya’ Doğulu Türk vatandaşı olarak inşa edileceği öne sürüldü. Pratik anlamda Türk üstünlükçü devlet, medeniyet dışı olan doğuluları vahşet, soykırım, katliamlar, ırksallaştırma ve asimilasyon politikaları yoluyla “medeni modern sadık Türk vatandaşlarına” dönüştürerek Kürdistan’ı Türkiyelileştirme projesini tamamlamayı hedefledi. Dolayısıyla Kürtlerin medeniyetsizlikten ve vahşilikten kurtularak insanlık mertebesine erişebilmesi için, insan olabilmeleri için kendilerini Türklüğe entegre etmeleri, Türk milletine, devletine ve bayrağına sürekli olarak bağlılıklarını kanıtlamaları ve kendilerini Türk olarak inşa etmeleri gerekiyordu.

Türk Şehirlerindeki İrksallaştırılmış Rejim İçinde Kürtler

Yukarıda ifade ettiğim gibi polis şiddeti, jandarma şiddeti veya asker şiddeti ırkçı rejimin inşasında Kuzey Kürdistan’da gündelik uygulamalardır. 1920’ler ve 1930’lardaki savaş süreci boyunca birçok Kürt, Türk devleti tarafından Türk nüfusun egemen olduğu bölgelere sürüldü. Bu süreçte devlet Kürt toprak ağalarının, şeyhlerin, topraklı köylülerin ve aşiretlerinin topraklarına el koydu ve bu toprakları çoğunlukla muhacirlere dağıttı. Bununla birlikte, Kürt sürgünler Türk bölgelerine gittiklerinde topraksızlar ve işsizler haline geldiler ve kendilerine az miktarda toprak verildi.⁵⁸

Dersim soykırımının ardından Sünni Kürtler, Sünni şeyhler ve Sünni Kürt toprak ağalarının yanı sıra birçok Alevi Kürt, ‘kara trenlerle’ Anadolu’nun Kürt

56 Zeynep Türkyılmaz, “Dersim’den Tunceli’ye Bir Kolonizasyon Projesi Sıdika Avar ve Dağ Çiçeklerim”, *age*.

57 *Age*.

Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları 1, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011.

58 İsmail Beşikçi, *Kürtlerin Mecburi İskânı*, Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1991, s. 149. Şehmus Diken, *İsyan Sürgünleri*, İstanbul: İletişim, 2010.

olmayan bölgelerine gönderildi. Bu sürgünlerin bir kısmına ev ve toprak verildi. Birçoğu Türk coğrafyasında Türkçe konuşamama halinin yarattığı sorunlar ve hastalıklar nedeniyle ortaya çıkan kayıplar ile mücadele etti. Bu süreçte bazı sürgündeki Alevi Kürt kızları kaçırılmıştır.⁵⁹ Bu dönemdeki sürgün Kürtlerle yapılan görüşmeler Türklerin ‘kuyruklu Kürtler’ mitine inandığını gösteriyor. Türkler bu sözle Kürtlere seslendiler ya da Kürtlere kuyruklu olup olmadığını sordular. Ne yazık ki, biyolojik ırkçılığın izlerine taşıyan ‘kuyruklu Kürtler’ mitinin tarihsel yörüngesini inceleyen kapsamlı bir çalışma yoktur. Ancak bu biyolojik ırkçı mitin kökeni büyük olasılıkla Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır.⁶⁰ Türkçe bir ifade olan “kuyruklu Kürt” sözü ile ırkçı Türk imgesinde Kürtler ırksallaştırılarak insan-dışlaştırılmıştır. Türk şair Nâzım Hikmet’in şu dizeleri bu biyolojik ırkçı mitin Türkler arasındaki yaygınlığını gösterir:

...
 Hüsni Çavuşla on beş yıl, bayan hemşire,
 kalmadı gezmediğim yer.
 Karadeniz’de içinde Lazların,
 şarkta Kürtlerin arasında.
 Kürtlere kuyruklu derler yalan.
 Kuyrukları yok.
 Yalnız çok asi, çok fakir insanlar.
 Zenginleri de var ama az, beyleri ...⁶¹,

Sömürgecilikten beslenen Türk üstünlükçü imgede Kürtleri biyolojik ve kültürel olarak ırksallaştırarak aşağılayan diğer Türkçe sözler şu şekildedir:

- “Ayıdan post olmaz, Kürt’ten dost olmaz.”
- “Kürt ile itin Allahı birdir.”
- “Acemi nalbant Kürt eşeğinde dener kendini.”
- “Ağaçtan maşa, Kürtten paşa olmaz.”
- “Kürde bir verme iki ister yatmaya yer ister.”
- “Alavere dalavere, Kürt Memet nöbete.”
- “Eşeğe Kürt demişler eşek kırk yıl yem yememiş.”

59 Sibel Yardımcı & Şükrü Aslan, “Memleket ve Garp Hikayeleri: 1938 Dersim sürgünleri ile bir sözlü tarih çalışması”, Şükrü Aslan (der.) *Herkesin Bildiği Sır Dersim*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 432-435.

60 Şehmus Diken, *İsyân Sürgünleri*, age.

61 Nâzım Hikmet Ran, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, İstanbul: Adam Yayınları, 1987, s. 87.

- “Kapına iti, yakana Kürdü bulaştırma.”
- “Kürdü koyma avluya, Kürtten olmaz evliya.”
- “Kürt ne bilir bayramı, hor hor içer ayranı.”

Bütün bu ırkçı deyim ve ifadeler Kürtlerin ekonomik ve kültürel olarak da Türkler tarafından inşa edilen ırkçı rejimdeki alt pozisyonda olduklarının göstergesidir. 1990’lı yıllar sonrasında bu ırkçı ifadelere yenileri eklenmiş ve sadece Kürdistan’da değil Türk şehirlerine göç eden Kürtler birçok yeni ırkçı uygulama ve hakarete maruz kalmışlardır. İstanbul örneğine baktığımızda özellikle 19. yüzyılda İstanbul’un muhalif Kürt soyluları ve aileleri için bir sürgün yeri olduğu görülür. Osmanlı Devleti bu aileleri izlemiş ve Kürdistan’daki topraklarına erişimlerini sınırlamıştır.⁶² 19. yüzyıldan itibaren birçok Kürt İstanbul’a kolonyal/sömürgeci göçmen (colonial migrants) olarak göç etmiş ve emek piyasasına en alttan düşük ücretli, güvencesiz ve istenmeyen işlerde çalışarak entegre olmuşlardır. Kürtler İstanbul’da 19. ve 20. yüzyılın başlarında çoğunlukla hamal ve deri tabaklama işçileri olarak çalıştılar, yoksulluk içinde yaşadılar, bekâr evlerinde kaldılar ve çok kötü koşullarda çalıştılar.⁶³

Türk şehirlerine dönük en yoğun Kürt göçü 1990’lı yıllarda PKK ile Türk devleti arasında yaşanan savaş sırasında devletin sömürgeci faili meçhul cinayetler, işkence, köy yakma, köy boşaltma ve zorunlu göç politikaları sonucunda ortaya çıktı. 1990’lar ve sonrası döneminde yaklaşık 3.000.000 Kürdün zorunlu göç politikalarına maruz kaldığı ve bu Kürtlerin İstanbul, Diyarbakır, İzmir ve diğer şehirlere göç ettikleri bilinmektedir. 1980’lerden bu yana İstanbul’a ve diğer Türk şehirlerine göç eden Kürt sömürgeci göçmenlerin çoğu, ucuz ve güvencesiz işgücü olarak neoliberal kayıt dışı ekonomiye entegre olmuş ve güvenceli, formal ve yüksek ücretli işlerden dışlanmıştır. Bu nedenle bugün Kürtler, İstanbul’un da dahil olduğu büyük Türk şehirlerindeki enformel güvencesiz ve ucuz işgücünün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.⁶⁴

62 Hakan Özoğlu, *Kurdish Notables and the Ottoman State Evolving Identities, Competing Loyalties, and Shifting Boundaries*, age.

63 Rohat Alakom, *Xoybûn Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2011, s. 70-174. Gullistan Yarkin, “Fighting Racism in Turkey: Kurdish Homeownership as an Anti-Racist Practice”, *Ethnic and Racial Studies*, 43 (15), 2020.

Mesud Serfiraz, “Osmanlı Dönemi Kürt Basımında Kürt İşçi Sınıfına Dair Haberler”, *Kürt Tarihi*, Ocak-Şubat, 2016.

64 Polat Alpman, *Esmer Yakalılar Kent-Sınıf-Kimlik ve Kürt Emeği*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Alp Kanazık, *The Kurdish Migrants in Yenibosna: “Social Exclusion”, Class and Politics*, Unpublished

Grosfoguel ve arkadaşları “Göçmenlerin boş ya da tarafsız bir mekâna değil, uzun bir sömürge tarihi, sömürge hayali, sömürge bilgisi ve ırksal / etnik hiyerarşileri olan ırkçı iktidar ilişkileri ile ‘kirletilmiş’ metropoliten yerlere geldiğini...” belirtirler. Onlara göre metropollere gelen göçmenler sömürgecilikten beslenen ve bilgisini ondan alan güç ilişkileri mekânına giriş yaparlar.⁶⁵ Bu durum da sömürgeselliğin (coloniality) ifadesidir. Benzer şekilde, Kürt göçmenler de boş ve tarafsız bir mekâna değil, uzun yıllar boyunca Kürdistan’ın sömürge tarihinde gömülü olan ırksallaştırılmış güç ilişkileriyle “kirletilmiş” şehirlere göç ettiler. Böyle sömürgeci bir tarihle kirletilmiş mekânlara vardıklarında çeşitli biçimlerde ırkçı şiddete maruz kaldılar. Kürdistan’da inşa edilen sömürgeci rejim Türk şehirlerinde sömürgesellik olarak ortaya çıktı. Kürt göçmenler, “kirli Kürtler”, “yobaz Kürtler”, “teröristler”, “kırolar”, “kekolar” veya “Geldiğiniz yere geri dönün!”, “En iyi Kürt ölü Kürttür” gibi birçok ırkçı hakarete maruz kaldılar. Kürt erkeklerin insan-dışlaştırılarak ırksallaştırılması, Türk dili ve Türk kültürü üzerinde derin bir etkiye sahip olmuştur, öyle ki Kürtlere karşı kullanılan birçok ırkçı hakaret kelimesi, yalnızca Kürtlere karşı değil, Türklerin kendi aralarında da kullandığı sıradan Türkçe gündelik küfür ve aşağılama sözleri haline gelmiştir. Türkçedeki “kıro” kelimesi Kürtçe “kuro” kelimesinden türetilmiştir. “Kuro”, Kürtçede “oğul” anlamına gelmektedir ve Kürtler arasında gündelik yaşamda genç erkeklere seslenme sözü olarak kullanılmaktadır. “Kuro”dan devşirilen “kıro” ise Türkçede nerede nasıl davranacağını bilmeyen, kaba, geri, medeniyetsiz ve şehirli olmayanları belirtmek için kullanılmaktadır. Dahası, Kürtçede “abi” olarak kullanılan “keko” kelimesi, bazı Türkler tarafından Türkçede Kürt erkeklere hakaret etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Türklerden kaynaklanan ırkçı hakaretler ve baskılar nedeniyle, bazı kiracı Kürtler evlerinde yaşamaya devam edememiş ve ev sahipleri ve komşuları tarafından kiraladıkları evleri terk etmeye zorlanmışlardır. İrkçılığı, sömürgeselliği ve sömürgeci etnik hiyerarşileri yeniden üreten bu pratikler nedeniyle Kürtlerin barınma hakkı ihlal edilmiştir. İrksallaştırılmış toplumsal rejim ve sömürgesellik nedeniyle zorla yerinden edilmiş Kürtler, yalnızca Kuzey Kür-

Master thesis, Boğaziçi University, İstanbul, Türkiye, 2010.

Bediz Yılmaz, “Entrapped in multidimensional exclusion: The perpetuation of poverty among conflict induced migrants in an İstanbul neighborhood”, *New Perspectives on Turkey*, 35, 205-234, 2008.

65 Ramon Grosfoguel, Laura Oso & Anastasia Christou, “‘Racism’, intersectionality and migration studies: framing some theoretical reflections”, *Identities* 22(6): 635-652, 2015, s. 641.

distan'daki memleketlerinde evsizliği yaşamakla kalmamış, aynı nedenlerle bu pratikleri Türk metropollerinde de yaşamışlardır.⁶⁶ Ayrıca özellikle 2000'li yıllarda göçmen Kürtler polis ve ana akım medya tarafından, "hırsızlar", "suça meyilliler", "teröristler", "olağan şüpheliler" ve "terör örgütünün destekçileri" olarak damgalandılar, suçlandılar ve irksallaştırıldılar.⁶⁷ 1990'lı yıllardan bugüne Türk şehirlerinde yaşayan ve çalışan Kürtler birçok yerde bazıları ölümlerle sonuçlanan ırkçı saldırılara ve linç girişimlerine maruz kaldılar.⁶⁸

Mevsimlik Kürt tarım işçileri, Kürt öğrenciler, işsiz Kürtler, inşaat işçileri, esnaf, tekstil işçileri ve farklı sektörlerde çalışan diğerleri farklı derecelerde ırkçı şiddete maruz kaldı. Hemen hemen tüm Türk şehirleri veya Kürtlerin yaşadıkları ilçelerde Kürtlere yönelik toplu saldırılara tanık oldu. Bazıları çok organize ve büyük ölçekliydi. Kürtlerin dayak, kundaklama, bıçaklanma gibi doğrudan fiziksel ırkçı şiddete maruz kaldığı bazı şehirler şunlardır: İzmir-Kemalpaşa (*Bianet*, 23 Mayıs 2006), Balıkesir (*Birgün*, 7 Temmuz 2008), Hatay-Dörtöyol (*Evrensel*, 28 Temmuz 2010), Bursa-İnegöl (*Bianet*, 27 Temmuz 2010), Samsun (*Evrensel*, 22 Nisan 2014), Bayburt (*Evrensel*, 8 Ağustos 2016), Bolu-Mudurnu (*Cumhuriyet*, 14 Eylül 2015), Trabzon (*Birgün*, 21 Şubat 2011), İstanbul-Zeytinburnu (*Milliyet*, 22 Temmuz 2011), Uşak (*Agos*, 29 Nisan 2016) vb. Bu gazetelerin haberlerinde bu saldırıların gerekçeleri şu şekilde dile getirilir: Kürtçe konuşmaları, askerlerin ölümü, PKK saldırıları, asker cenazeleri, Kürtlerin bayrakları yaktığı iddiaları vb. Bunlar failer tarafından saldırıların nedeni olarak gösterilmiş ve bu saldırganların çoğu devlet tarafından cezalandırılmamıştır.

Sonuç Yerine

Avrupa sömürgeciliği ile paralel olarak ortaya çıkan ırkçılık özellikle 19. yüzyılda dünyada toplumsal bir rejim haline geldi ve her coğrafyada farklı toplumsal süreçlerle ilişkisel olarak farklı formlarda artiküle oldu. Dünyada ırkçılık üzerine gelişen literatür de öncelikli olarak sömürgecilik literatürü ile ilişkisel olarak gelişti. Bu yazıda dünyada ortaya çıkan ırkçılık ve ırkçılık üzerine geli-

66 GüllistanYarkın, *Fighting Racism in Turkey: Kurdish Homeownership as an Anti-Racist Practice*, *age*.

67 Zeynep Gönen, *Neoliberal Politics of Crime: The İzmir Public Order Police and Criminalization of the Urban Poor in Turkey since the Late 1990s*, Unpublished PhD dissertation, Binghamton University, 2011.

68 Betül Baki, "Türkiye'de Linç: 1991-2013 dönemindeki linç eylemlerinin analizi", *Toplum ve Bilim*, 128, 2013.

şen literatürün tarihsel yörüngesi ile Türkiye’de ortaya çıkan ırkçılık ve ırkçılık literatürü arasında ilişki kurulması gerektiğini öne sürdüm. Ayrıca Türkiye-ileştirilmiş coğrafyada ırkçılığın nasıl artiküle olduğunu açıklarken dünyada ortaya çıkan ırkçılık literatürünün kullandığı metot ve yaklaşımdan hareketle Türklerin ve Türk devletinin Türk olmayan gruplarla kurduğu ilişkiyi kolonyal/sömürgesel bir ilişki olarak değerlendirmemiz gerektiğini öne sürdüm.

Türkiye sınırları içinde Türk üstünlüğüne dayanan ırkçılık sadece bir ideoloji olarak değil aynı zamanda Türk milliyetçiliği, Türk ulus devlet iktidarının inşası ve Türk sömürgeselliği ile birlikte diyalektik olarak sürekli artiküle olan ırksallaştırılmış bir rejim olarak karşımıza çıkar. Türk üstünlüğüne dayanan ırksallaştırılmış rejim gündelik yaşamda, kurumsal alanda, hukukta, yargıda, siyasal alanda, kültürel, ekonomik ve psikolojik alanda, kısaca hayatın tüm alanlarında artiküle oluyor ve bütün etnik grupların yaşamını etkiliyor. Türkiye-ileştirilmiş coğrafyada farklı etnik gruplar Türk üstünlükçü devlet tarafından farklı formlarda ırksallaştırılmış rejime entegre edildiler veya tamamen dışlandılar. Modern Türk devleti, Ermeni Soykırımını ve Müslüman olmayan diğer otokton gruplara karşı işlenen zulümleri inkâr etti; soykırımdan geriye kalanların siyasi, ekonomik ve kültürel kaynaklara ulaşımını sürekli olarak zayıflattı; Batı Ermenistan/Kuzey Kürdistan’da sömürge özelliğini inkâr ederek modern bir sömürge rejimi kurdu ve bölgedeki sömürgesel egemenliğe katkıda bulunan ve kendilerini Türk olarak inşa etmeyi kabul eden Kürt aşiretlerini ve Kürt bireyleri ekonomik olarak ödüllendirdi. Muhacir Türkler de dahil olmak üzere Sünni Müslüman-Türk toplumu, üstün ulusal konumun sağladığı tüm siyasi, ekonomik ve kültürel kaynaklara rahatça ulaştılar ve tüm ayrıcalıklardan yararlandılar.

Kaynakça

- Ahmet Yıldız, “*Ne Mutlu Türküm Diyebilene*” *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Alp Kanlık, *The Kurdish Migrants in Yenibosna: “Social Exclusion”, Class and Politics*. Unpublished master thesis, Boğaziçi University, İstanbul, Turkey, 2010.
- Anibal Quijano & Immanuel Wallerstein, “Americanness as a concept, or the Americas in the Modern World System”, *International Social Science Journal*, 134, 1992.
- Bediz Yılmaz, “Entrapped in multidimensional exclusion: The perpetuation of poverty among conflict induced migrants in an İstanbul neighborhood”, *New Perspectives on Turkey*, 35, 205-234, 2008.

- Betül Baki, "Türkiye'de Linç: 1991-2013 dönemindeki linç eylemlerinin analizi", *Toplum ve Bilim* 128, 2013.
- Bülent Gökay & Darrell Whitman. "No Racism Here': Modern Turkey and the Question of Race and National Identity", *Links International Journal of Socialist Renewal*, 2017.
- David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, London: I.B. Tauris, 2007.
- Edna Bonacich, "A Theory of Ethnic Antagonism: The Split Labor Market", *American Sociological Review*, 37(5), 547-559, 1972.
- Eduardo Bonilla-Silva, "Rethinking Racism Toward a Structural Interpretation", *American Sociological Review*, 62 (3), 465-480, 1997.
- Eduardo Bonilla-Silva, *Racism Without Racists: Color-Blind Racism and the Persistence of Racial Inequality in the United States*. Oxford: Rowman&Littlefield Publishers, INC, 2006.
- Emre Arslan, "Türkiye'de Irkçılık", T. Bora & M. Gültekingil (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik, Cilt 4*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Ercan Çağlayan, *Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Etienne Balibar, "Is there a 'Neo-Racism?'" , Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein (der.), *Race, Nation, Class Ambiguous Identities*, New York: Verso, 1991.
- Etienne Balibar, "Racism and Nationalism", Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein (der.), *Race, Nation, Class Ambiguous Identities*, New York: Verso, 1991.
- Ethem Eldem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente", E. Eldem, D. Goffman & B. Masters (ed.), *Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir, İstanbul* (s. 152-230), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Floya Anthias & Nira Yuval-Davis, *Racialized Boundaries Race, nation, gender, colour and the anti-racist struggle*, London and New York: Routledge, 1992.
- Frank Dikötter, "Race in China", Goldberg, D.T. & Solomos, J., (der.), *A Companion to Racial and Ethnic Studies*, Oxford: Blackwell Publishers, 2002.
- Frantz Fanon, *Reciprocal Bases of National Culture and the Fight for Freedom*, Retrieved from <http://www.marxists.org/subject/africa/fanon/national-culture.htm>, 1959.
- Frantz Fanon, *The Wretched of The Earth*, New York: Grove Weidenfeld, 1963.
- Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları 1, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011.
- Günay Göksu Özdoğan, *Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Güllistan Yarkın, "Fighting Racism in Turkey: Kurdish Homeownership as an Anti-Racist Practice", *Ethnic and Racial Studies*, 43 (15), 2020.
- Güllistan Yarkın, "İnkâr Edilen Hakikat: Sömürge Kuzey Kürdistan", *Kürd Araştırmaları*, Sayı 1, 2019.
- Hakan Özoğlu, *Kurdish Notables and the Ottoman State Evolving Identities, Competing Loyalties, and Shifting Boundaries*. Albany: State University of New York Press, 2004.
- Hans-Lukas Kiesser, *İskalanmış Barış Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Harold Wolpe, *Race, Class & The Apartheid State*, New Jersey: Africa World Press, 1990.
- Hatice Çoban Keneş, *Yeni Irkçılığın "Kırlı" Ötekileri Kürtler, Aleviler, Ermeniler*, İstanbul: Dipnot Yayınları, 2015.
- Hüseyin Yayman, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, İstanbul: Doğan Kitap, 2016.

- İlia Xypolia, "Racist Aspect of Modern Turkish Nationalism", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(2), 2016.
- Immanuel Wallerstein, "The Ideological Tensions of Capitalism: Universalism versus Racism and Sexism", Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein (der), "Racism and Nationalism", *Race, Nation, Class Ambiguous Identities*, New York: Verso, 1991.
- Immanuel Wallerstein, *Geopolitics and Geoculture*, Great Britain: Cambridge University Press, 1991.
- İsmail Beşikci, *Devletler Arası Sömürge Kürdistan*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1990.
- İsmail Beşikci, *Kürtlerin Mecburi İskânı*, Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1991.
- John Solomos & Les Back, "Theorizing Race and Racism", Beck, L. & Solomos, J., (der.), *The Theories of Race and Racism*, London and New York: Routledge.
- John Solomos, *Theorizing Race and Racism in Britain*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
- John Solomos & Les Back, "Marxism, Racism and Ethnicity", *American Behavioral Scientist*, 38 (3), 1995, s. 407, 421.
- Karim Murji & John Solomos, Introduction: "Theracialization in Theory and Practice", Murji, K & John Solomos, (ed.), *Theracialization Studies in Theory and Practice*. New York: Oxford University Press, 2005.
- Kazım Ateş, *Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler Öztürkler ve Heretik Ötekiler*, İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2011.
- Mahmut Akyürekli, *Dersim Kürt Tedibi 1937-1938*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.
- Mehmet Bayrak, *Kürdoloji Belgeleri*, Ankara: Özge Yayınları, 1994.
- Mehmet Bayrak, *Kürtlere Vurulan Kelepçe Şark Islahat Planı*, Özge Yayınları, 2009.
- Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri Gizli Belgeler-Araştırmalar-Notlar*, Özge Yayınları, 2013.
- Mesud Serfiraz, Osmanlı Dönemi Kürt Basımında Kürt İşçi Sınıfına Dair Haberler, *Kürt Tarihi*, Ocak-Şubat, 2016.
- Michael Omi & Howard Winant, *Racial Formation in the United States From the 1960s to the 1990s*, New York: Routledge, 1994.
- Michel Foucault, *Society Must Be Defended*, New York: Picador, 1997.
- Murad Ciwan, *Çaldıran Savaşı'nda Osmanlılar Safeviler ve Kürtler İlk Kürt-Osmanlı İttifakı (1514)*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2015.
- Murat Ergin, "Is the Turk a White Man?' Towards a Theoretical Framework for Race in the Making of Turkishness", *Middle Eastern Studies*, 44(6), 2008.
- Murat Ergin, "The racialization of Kurdish Identity in Turkey", *Ethnic and Racial Studies*, 37(2), 322-342, 2014.
- Mustafa Sönmez, *Doğu Anadolu'nun Hikayesi Kürtler ve Sosyal Tarihi*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 1992.
- Nazan Maksudyan, *Türklüğü Ölçmek Bilim Kurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin İrkçi Çehresi*, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Nâzım Hikmet Ran, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, İstanbul: Adam Yayınları, 1987.
- Neil MacMaster, *Racism in Europe, 1870-2000*, Palgrave, 2001.
- Oliver Cromwell Cox, "Race Relations Its Meaning, Beginning and Progress", Les Beck & John Solomos, (der.), *The Theories of Race and Racism*, London and New York: Routledge, 2000.
- Paul Gilroy, 'There Ain't No Black in the Union Jack' *The Cultural Politics of Race and Nation*, London: Hutchinson 1987.

- Polat Alpman, *Esmer Yakalılar Kent-Sınıf-Kimlik ve Kürt Emeği*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Ramon Grosfoguel, Introduction: "Cultural Racism" and Colonial Caribbean Migrants in Core Zones of the Capitalist World-Economy. *Review* (Fernand Braudel Center), Vol. 22, No. 4, 1999.
- Ramon Grosfoguel, Laura Oso & Anastasia Christou, "'Racism', intersectionality and migration studies: framing some theoretical reflections", *Identities* 22(6): 635-652, 2015.
- Raymond Kevorkian, *The Armenian Genocide A Complete History*, London & New York: I.B. Tauris, 2006.
- Robert Miles & Malcolm Brown, *Racism*, London ve New York: Routledge, 2003.
- Robert Miles, "Recent Marxist Theories of Nationalism and the Issue of Racism", *The British Journal of Sociology*, 38(1), 24-43, 1987.
- Robert Miles, "The Articulation of Racism and Nationalism: Reflections on European History", J. Wrench & John Solomos (ed.), *Racism and Migration in Western Europe* (s. 35-53), Oxford: Berg Publishers, 1993.
- RohatAlakom, *Xoybûn Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2011.
- Selim Deringil, "They live in a State of Nomadism and Savagery": The Late Ottoman Empire and the Post-Colonial Debate, *Society for Comparative Study of Society and History*, 45(2), 2003.
- Sibel Yardımcı & Şükrü Aslan, "Memleket ve Garp Hikayeleri: 1938 Dersim sürgünleri ile bir sözlü tarih çalışması", Şükrü Aslan (ed.) *Herkesin Bildiği Sır Dersim*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Soner Cagaptay, Race, "Assimilation and Kemalism: Turkish Nationalism and the Minorities in the 1930s", *Middle Eastern Studies*, 40(3), 86-101, 2004.
- Stokely Carmichael & Charles V. Hamilton, *Black Power The Politics of Liberation*, New York: Random House, 1967.
- Stuart Hall, Race, "Articulation and Societies Structured in Dominance", *UNESCO Sociological Theories: Race and Colonialism*, Paris: UNESCO, 1980.
- Şehmus Diken, *İsyân Sürgünleri*, İstanbul: İletişim, 2010.
- Usama Makdisi, Ottoman Orientalism, *The American Historical Review*, 107(3).
- Yelda, *Çoğunluk Aydınlarında İrkçılık*, Belge Yayınları, İstanbul,1998.
- Veysel Aydeniz, *Akkoyunlu Kürt İlişkileri*, İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2012.
- Viladimir Minorsky, "Kürtler", Minorsky, V. & Bois T. *Kürt Milliyetçiliği*, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2008.
- Winthrop D. Jordan, "First Impressions", Les Beck & John Solomos, (ed.), *The Theories of Race and Racism*, London and New York: Routledge, 2020.
- Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Zeynep Gönen, *Neoliberal Politics of Crime: The İzmir Public Order Police and Criminalization of the Urban Poor in Turkey since the Late 1990s*, Unpublished PhD Dissertation, Binghamton University, 2011.
- Zeynep Türkyılmaz, "Dersim'den Tunceli'ye Bir Kolonizasyon Projesi Sıdka Avar ve Dağ Çiçeklerim", *Kürt Tarihi* (21), 2015.